

İZMİR'DE ÜÇ TÜRBE

Ertan Daş*

ÖZET

Batı Anadolu Bölgesinin en önemli liman kenti olan İzmir pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu makalede, bazı değişikliklerle de olsa günümüze ulaşabilen üç İzmir türbesi, ilk kez ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır¹.

Ele alınan türbelerden İzmir'in Bornova ilçesindeki Hüseyin İsa Türbesi sekizgen, Konak, Namazgah semtindeki Emir Sultan Türbesi ile İplikçi İsmail Dede Türbesi kare prizma gövdelidir. İncelenen türbelerin tümünün üzeri birer kubbe ile örtülüdür. Bu türbelerden ilk ikisi bazı yayınlarda kısaca ele alınmış olmakla birlikte, sonuncusu ilk kez değerlendirilmektedir. Üç İzmir türbesinden yalnızca Emir Sultan Türbesi'nin kubbe göbeği ve kubbe eteğinde alçı süslemeler yer almaktadır. Diğer türbelerde herhangi bir süsleme yoktur.

Anahtar kelimeler: İzmir, Mezar Anıtı, Türbe, Mezar.

ABSTRACT

Three Tombs in Izmir

İzmir, as one of the important port and city of the Western Anatolia, has been examined in numerous studies. In this article, for the first time, the four tombs in İzmir that have changed in time, will be examined in detail.

The first türbe is Tomb of Hüseyin İsa which is located in the district center of Bornova and octagonal in plan. The second türbe is Tomb of Emir Sultan at the quarter of Namazgah in the district center of Konak and square in plan. The third türbe is Tomb of İsmail Dede which is also at the quarter of Namazgah at the district center of Konak and square in plan. All the tombs have domes. Tomb of Hüseyin İsa and Tomb of Emir Sultan were just studied briefly in some studies but Tomb of İsmail Dede is examined for the first time in this study. Only Tomb of Emir Sultan has plaster ornamentations on the middle parts and lower parts of the inner side of the dome. The other two tombs do not have any ornamentation.

Keywords: Izmir, Mausoleum, Tomb, Grave.

* Yard.Doç.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bornova-İzmir

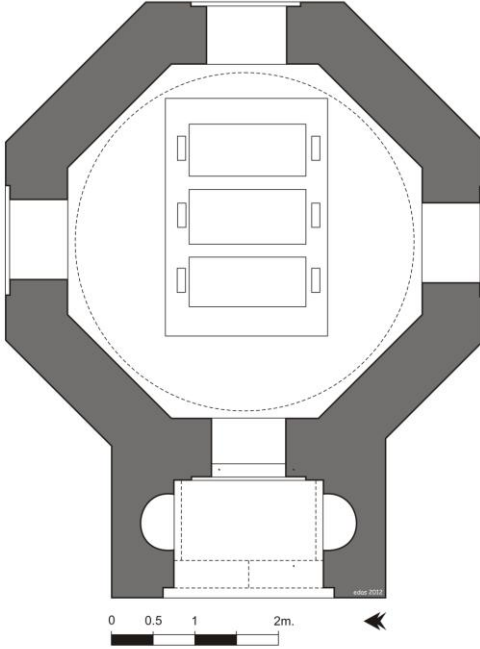
¹ Emir Sultan Türbesi'nin yaklaşık yüz metre doğusunda, 1030 sokak üzerinde *İmam-ı Cafer-i Sadık Tayyar Türbesi* adıyla anılan bir türbe daha yer almaktadır. Oniki İmam'dan biri olan İmam-ı Cafer-i Sadık Tayyar'ın 630 yılında Mute'de öldüğü bilinmektedir (İ.Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul, 2008, s.102.) Dolayısıyla buradaki türbenin bu kişiye ait olması mümkün değildir. Kime ait olduğunu tespit edemediğimiz türbe, yakın zamanda betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Bugün bir evin içinde kalmış olan türbeye, herhangi bir özelliği olmaması nedeniyle bu çalışmada yer verilmemiştir.

BORNOVA HÜSEYİN İSA TÜRBE²

Bornova çarşısı içinde, “Büyük Cami” adıyla anılan Hüseyin İsa Bey Camii'nin avlusunda, avlunun kuzeybatı köşesinde yer almaktadır.

Duvarları bir sıra düzgün kesmetaş, iki sıra tuğla ile oluşturulmuş almaşık bir düzendedir. İkili tuğla sıraları saçak altında üçlü sıraya dönüşerek saçak vurgulanmıştır. Kesmetaşlar birer dikey tuğla ile kasetlenmiştir. Dikkatli incelendiğinde, tuğla sıralarının boyalarla oluşturulmuş sahte tuğlalardan ibaret olduğu gözlenmekte, ancak dökülen kısımlarda boyaların altında yer yer özgün tuğla sıraları dikkati çekmektedir.

Sekizgen planlı türbenin üzeri yaklaşık 30 cm. yüksekliğinde bir kasnağa oturan, yarım küre şekilli bir kubbe ile örtülüdür³. Kubbenin dış yüzeyi alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. (şek.1, fot.1, 2).

Şek.1-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi.
Plan.

² Halk arasında *Alişir*, *Nezir*, *Beşir* adlarıyla anılan türbenin girişi üzerinde bugün aynı isimlerin yazılı olduğu metal bir levha yer almaktadır. Kim oldukları bilinmeyen bu kişilerin, rivayetlere dayanılarak Battal Gazi'nin çocukları olduğuna inanılmaktadır (bk. H.Mert, *Geçmişten Günümüze Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova*, İzmir, 2008, s.94). Türbe için, Büyük Cami ya da Hüseyin İsa Camii adıyla anılan caminin avlusunda bulunması sebebiyle ben de bu adı kullanmayı tercih ettim.

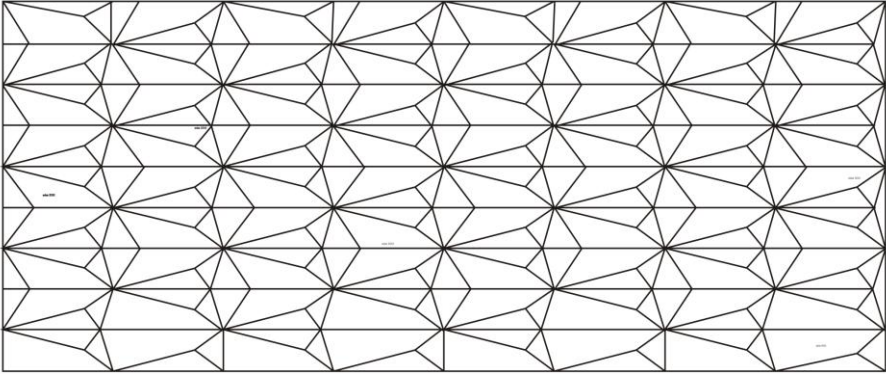
³ Bilgi için bkz. İ.Bilgin, “Bornova'nın Yayınlanmamış Dört Anıtı”, *İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Dergisi*, S.11-12, İst. 1980, s.47.

Türbenin kuzey, güney ve doğu cepheleri üzerinde dikdörtgen şekilli birer pencere açıklığı yer almaktadır. Birer sivri kemerli alınlıkla taçlanan, taş söveli pencere açıklıkları, dıştan, yakın zamanda yapılmış demir parmaklıklarla kapatılmıştır.. Sekizgenin batı cepheye denk gelen yüzü üzerine, yüzeyden yaklaşık bir metre taşıntı yapan bir taçkapı yerleştirilmiştir.

Batı cephe üzerinde yer alan taçkapının ana niş kuşatma kemeri sivri şekillidir. Eyvanı andıran ana nişin yan kanatları üzerinde birer mihrabiye yer almaktadır (fot. 3). Mihrabiyelerin hemen üstünden başlayan mukarnas benzeri dolgu, iki yandan, ana nişi örten düz tavana kadar yükselmektedir (fot.4, şek.2).

Zıvanalı geçmelerle oluşturulmuş basık kemerli giriş açıklığı, formu sonradan bozulduğu anlaşılan yuvarlak kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Yakın tarihlerde yapılan onarımlarla, yapının iç duvarları pencerelerin alt hizasına kadar mavi ve beyaz renkli fayanslarla kaplanmıştır. Türbe zemininde yer alan kare şekilli tuğlalarla oluşturulmuş zemin kaplaması, günümüze ulaşabilmiş ender özgün kaplama örneklerinden biridir.

Türbe, dıştaki gibi içte de sekizgen planlıdır. Sekizgenden kubbeye geçişte geçiş ögesine yer verilmemiş, kubbe cidarı, köşelerde içeriye taşkın olarak inşa edilmiştir. Çokgen prizma gövdeli yapılarda zaman zaman bu tür uygulamalara rastlanmakla birlikte sekizgen prizma gövdeli türbelerde çok tercih edilen bir durum değildir. Yakın zamanda yapılan bir onarım sırasında geçiş ögelerinin yok edildiği söylenebilir⁴. Günümüzde kubbe iç yüzeyi ve duvarları tamamen sıvalı olan türbenin her bir yüzü üzerine, kubbe geçişi hizasına denk gelecek şekilde yerleştirilmiş, sıvayla oluşturulan birer sivri kemer dikkati çekmektedir (fot.5).

Şek.2-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Taçkapı ana niş dolgusu.

⁴ Nitekim, İ.Bilgin, içerden bir fotoğrafa yer vermemiş olmakla birlikte yapının pandantif geçişli bir kubbeyle örtülü olduğunu belirtmektedir (bk. İ.Bilgin, a.g.m., s.47.).

İzmir'de Üç Türbe

Türbenin içinde, sanduka tipi üç mezar vardır. Mezarların baş ve ayak ucunda yer alan ve muhtemelen hazireden buraya taşınan mezar taşlarında, yalnızca biri üzerinde görülen basit taç yapraklı bir çiçek dışında herhangi bir yazı ya da süsleme yoktur (fot.6).

Anadolu'da, çokgen gövdeli türbeler içinde, en sık rastlananlar sekizgen prizma gövdeli türbelerdir⁵. Divriği, **Sitte Melik Türbesi** (1194)⁶, Kemah, **Mengücek Gazi Türbesi** (13. yüzyılın başları)⁷, Konya, **Lîzzeddin Keykavus Türbesi** (1219)⁸, Konya, **Ateş-Baz-ı Veli Türbesi** (1285)⁹ Anadolu'da Selçuklular döneminde inşa edilmiş, sekizgen prizma gövdeli türbe örneklerinden; Eğridir, **Şeyh Mehmed Duduki Kümbeti** (14. yy. ikinci yarısı)¹⁰, Selçuk, **İsa Bey Kümbeti** (14. yy. sonları)¹¹, Ankara, **Karacabey Türbesi** (1445)¹², Bursa, **Hamza Bey Türbesi** (1461)¹³, Manisa, **Yirmiiki Sultanlar Türbesi** (1490-1503)¹⁴ Beylikler ve erken Osmanlı dönemi örneklerinden bazılarıdır. Bunların içinde son dört örnek, bir metreye yaklaşan taşıntılı yan kanatlara sahip taçkapılarıyla dikkat çekicidir. Sekizgen prizma şekilli gövdenin doğu cephesine bitişik sekizgen bir ön mekanı bulunan Tire, **Ali Baba Türbesi** (15. yy. ilk yarısı)¹⁵ taşıntılı taçkapısı ve taçkapı ana nişinin üst iki yanında yer alan mukarnas dolgularıyla Hüseyin İsa Türbesi'ne benzeyen en yakın örneklerden biridir.

Hüseyin İsa Türbesi'nde gördüğümüz almaşık duvar örgüsü, Batı Anadolu Bölgesi'nde Beylikler Dönemi yapılarında da görülmekle birlikte, erken Osmanlı döneminde en çok karşılaşılan duvar kaplama yöntemlerinden biridir. *Almaşıklık*, iki farklı malzemenin veya aynı türden fakat iki farklı renkteki malzemenin, dönüşümlü olarak kullanıldığı bir duvar kaplama yöntemidir. Anadolu'da, ilk olarak Roma yapılarında gördüğümüz almaşık duvar örgüsü, özellikle *Bizans* mimarisinde çok sık kullanılmıştır¹⁶. Araştırmacılar, Osmanlı mimarisini etkileyen en yakın kaynağın, geç

⁵ Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilmiş sekizgen gövdeli türbe örnekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. M.O.Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anatolia (Anadolu)*, S.11, Ankara 1969, s.94; H.Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s.453; O.C.Tuncer, *Anadolu Kümbetleri -1- Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, s.285.

⁶ Bilgi ve plan için bk. H.Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri...*, s.37, şek.9-10.

⁷ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.46, şek. 13-14.

⁸ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.69, şek. 18-19.

⁹ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.147, şek. 55-56.

¹⁰ Bilgi ve plan için bk. O.C.Tuncer, *Anadolu Kümbetleri -2- Beylikler ve Osmanlı Devri*, Ankara 1991, s.233-234.

¹¹ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.237-239.

¹² Bilgi ve plan için bk. E.Daş, *a.g.e.*, s.194, şek.61.

¹³ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.213, şek.67.

¹⁴ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.234, şek.75.

¹⁵ Bilgi ve plan için bk. H.Önkal, *Tire Türbeleri*, Ankara 1991, s.66, şek.11.

¹⁶ Bizans mimarisinde almaşık duvar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. S.Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1980, s.140-144; Y.Ötügen, "Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik Çözümler", *Vakıflar Dergisi XXI*, İstanbul 1990, s. 395-410.

dönem Bizans yapıları olduğu konusunda birleşmektedirler¹⁷. Osmanlı döneminde, özellikle erken dönem olarak adlandırdığımız 14-15. yüzyıllarda, duvarları almalışık düzende inşa edilmiş çok sayıda yapı bilinmektedir. Araştırmalar, erken dönem Osmanlı camilerinde, *moloz taş* veya *kaba yonu taş* ile *tuğla* sıralarının oluşturduğu almalışık duvar örgüsünün, klasik dönem ve sonrasına oranla daha yaygın olduğunu göstermektedir¹⁸. *Kesme taş-tuğla* almalışık duvar örgüsünün ise, 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Erken dönem Osmanlı türbelerinde kesme taş kaplamaya, camilere oranla daha sık rastlanmasının nedeni, muhtemelen, türbelerin küçük boyutlu yapılar olmasıdır.

Türbenin ve avlusunda bulunduğu Büyük Cami'nin bir inşa kitabesi yoktur¹⁹. Türbede yatan kişiler hakkında da bir kayıt bilinmemekte, halk arasında adı zikredilen *Alişir, Beşir, Nezir* adlı üç kişi de bilinen tarihi kişilikler değildir. İlhami Bilgin türbeyi kesin olarak tarihlememekle birlikte, 14-15. yüzyıllarda inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir²⁰. Daha sonra türbeden bahseden araştırmacılar da, herhangi bir tartışmaya girmeksizin bu tarihi zikretmektedir²¹.

Sekizgen prizma gövdeli türbeler içinde dışa taşkın yan kanatları olan bir taçkapiya sahip örneklerin 15. yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlaması²² ve almalışık duvar tekniğinin de yine erken Osmanlı döneminde yaygınlaşan bir duvar örgüsü yöntemi olması tarihlendirme için birer ipucu olarak görünmektedir. Dolayısıyla türbenin, İzmir'in Osmanlı topraklarına katıldığı 1426 yılından sonra²³, muhtemelen 15. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. A.Batur, "Osmanlı Camilerinde Almalışık Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları II*, İstanbul 1970, s.135-217; Z.Mercangöz, "Batı Anadolu'daki Türk Yapılarının Duvar Tekniği ve Tuğla süslemelerin Kaynağı Üzerine Düşünceler", *9. Türk Sanatları Kongresi Bildirileri*, C.2, Ankara 1995, s.485-495; N.Başgelen, *Çağlar Boyunca Anadolu'da Duvar*, İstanbul 1993, s.73.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. A.Batur, *a.g.m.*, s. 210.

¹⁹ Cami girişi üzerinde yer alan kitabe 1740 tarihinde yapılmış bir onarıma işaret etmektedir. Kitabe için bk.Y.Akyurt, *İzmir Şehri Selçukiler ve Osmanlılar Devri Mebani ve Kitabeleri*, İzmir 1943, s.53.

²⁰ İ.Bilgin, *a.g.m.*, s.47.

²¹ Bk. O.C.Tuncer, *Anadolu Kümbetleri -2- ...*, s.242; H.Mert, *a.g.e.*, s.94.

²² Taçkapi ve girişi açıklıkları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. *E.Daş, Erken Osmanlı Türbeleri...*, s.312-319.

²³ Bornova, İzmir'le beraber 1081 yılında Emir Çaka Bey tarafından ilk kez fethedilmiş, 1317 yılında Aydınoğulları'nın eline geçmiş ve 1426'da II. Murad tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bornova'nın tarihi ile ilgili daha fazla bilgi için bk. T. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s.71-81; E.Doğer, Bornova'nın Kısa Tarihi, *Tepekule Tarih Dergisi*, S.1, İzmir 2000, s.20, 21; H.Mert, *a.g.e.*, s.16,17.

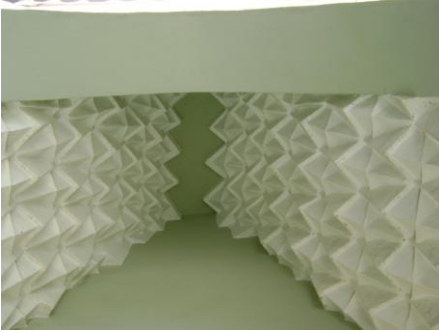
İzmir'de Üç Türbe

Fot. 1-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Doğu cephe.

Fot. 2-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Batı cephe.

Fot. 3-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Taçkapı ana niş dolgusu.

Fot. 4-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Taçkapı ana niş mihrabiyesi.

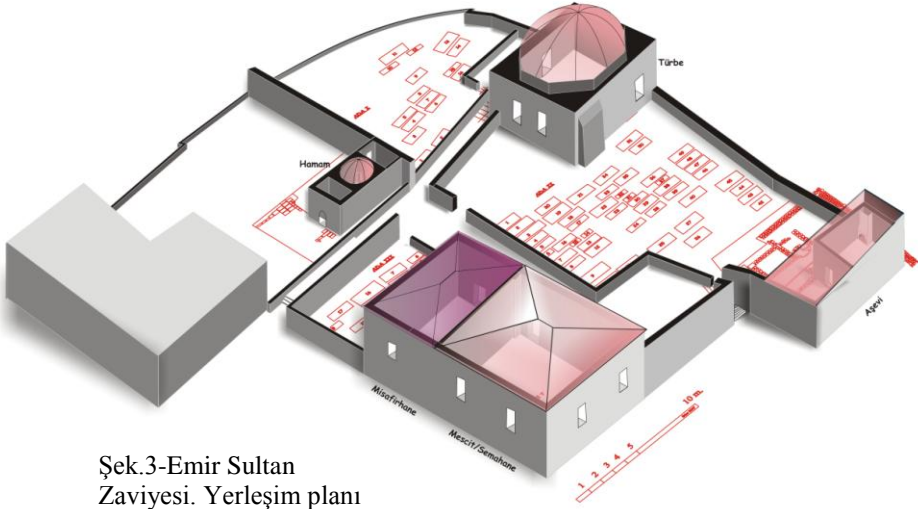
Fot. 5-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. İçerden görünüş.

Fot. 6-Bornova, Hüseyin İsa Türbesi. Sandukalar.

2. EMİR SULTAN TÜRBESİ

Konak İlçesi, Namazgâh Mahallesi'nde 951, 953 ve 954 sokaklar arasında yer alan türbe, halk arasında “Emir Sultan Türbesi” olarak bilinen “Emir Sultan Zaviyesi”nin parçasıdır. Yapının kuzeyinde Yıldırım Kemal Bey İlköğretim Okulu ve Şeyh Camii bulunmaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2004 yılında onarılan yapı, kuzey, üç parsel halinde düzenlenmiş bir hazire, bir hamam, bir mescit ve bir aşevini bünyesinde barındıran alanın merkezi konumundadır²⁴ (şek.3).

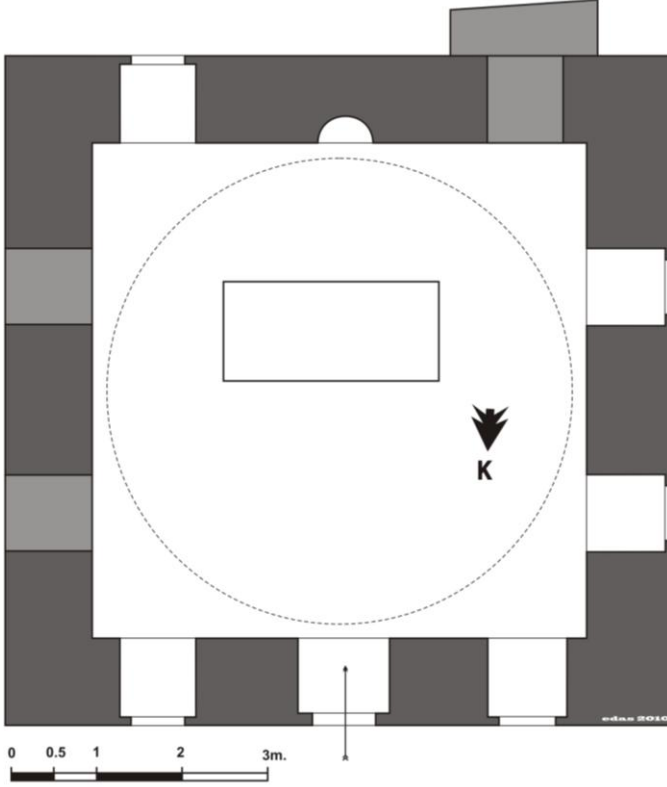
Şek.3-Emir Sultan Zaviyesi. Yerleşim planı

8,45x8,45 metre ölçülerinde kare planlı bir yapıdır (şek.3). Yarım küre şekilli kubbesi, fazla yüksek olmayan sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. (fot.7,8). Kubbe, dıştan alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Yakın zamana kadar duvarları içeriden ve dışarıdan sıvalı iken, yapılan sıva raspası sonucu, düzensiz tuğla parçalarıyla desteklenmiş kırma taşlar ve köşelerde devşirme kesme taşlarla oluşturulan duvar örgüsü ortaya çıkarılmıştır²⁵. (fot.9)

²⁴ İzmir hazireleri ile ilgili daha fazla bilgi için bk. E.,Daş, *İzmir'de Taş Çiçekler*, İzmir, 2012.

²⁵ “Emir Sultan Haziresi” olarak anılan, içinde türbenin yanısıra çeşitli yapı kalıntıları ve 18.-19. yüzyıllara tarihlenen çok sayıda mezar taşı bulunan alanda 19.03.2007-23.05.2007 tarihleri arasında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmış ve elde edilen bulgular yayımlanmıştır (E.Daş, “İzmir Emir Sultan Zaviyesi 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları” *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (15-17 Ekim 2008), İzmir 2010, s.217-228) İzmir Arkeoloji Müzesi ile birlikte yaptığımız çalışmalar sırasında, bir hamam, bir

Türbeyi, ikisi kuzey cephede, ikisi batı cephede ve biri güney cephede olmak üzere dikdörtgen şekilli, taş söveli ve demir parmaklıklı beş pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Çalışmalarımız sırasında doğu cephede, batı cephedekilerle aynı hizaya yerleştirilmiş, sonradan kapatıldığı anlaşılan iki pencere izi tespit edilmiştir. Güney cephenin batı kanadında yer alan ve yakın zamanda inşa edildiği anlaşılan payandanın ise burada yer alması gereken pencereyi kapattığı anlaşılmaktadır.

Şek.4-Emir Sultan Türbesi. Plan.

aşevi, bir mescit ve çeşitli duvar kalıntıları ortaya çıkarılmış ve çalışma sonuçlarını içeren ayrıntılı bir rapor İzmir I Numaralı Koruma Kurulu'na iletilmiştir. Kazılar tamamlanmamış olmasına karşın Koruma Kurulu tarafından, alanda tahribata neden olacak bir restorasyon projesinin onaylandığı ve herhangi bir Sanat Tarihçi danışmanlığına dahi ihtiyaç duyulmaksızın çalışmalara başlanmış olduğu tespit edilmiştir. 20 Ekim 2013 tarihinde yapıyı ziyaretim sırasında, restorasyon uygulamaları yapıldığı gerekçesiyle alana girmeme izin verilmediği için türbenin akıbetinin tespiti de mümkün olmamıştır.

İzmir'de Üç Türbe

Türbeye, kuzey cephenin ortasında yer alan dikdörtgen şekilli bir giriş açıklığından girilmektedir. Türbenin iç cepheleri de dış cepheleri gibi sıvalıdır. Kubbeye geçiş bölgesi, kubbe eteği ve mihrap bölümlerinde geç Osmanlı döneme tarihlenebilecek alçı süslemeler görülmektedir (fot.10). Kubbeye geçiş, dört köşeye yerleştirilen tromplar aracılığıyla sağlanmıştır. Trompların hizasında, dört ana cephe üzerine yerleştirilen alçıdan yapılmış yüzeysel kemerlerle hareket kazandırılmıştır. Bu kemerlemeler arasında, dört halifenin isimleri yazılı olan alçıdan birer rozet ve bu rozetlerin çevresinde üçer ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Kubbe eteğini alçıdan yapılmış süsleme şeridi dolanmaktadır. Kubbenin ortasında kenger yapraklarıyla süslü bir göbek yer almaktadır (fot.11).

Alçıdan yapılmış iç ve dış bükey kavisli silmelerle çerçevelenen çeyrek küre kavsaralı mihrap oldukça sadedir (fot.12). Mihrap içinde yer alan kalemişi yazılar yakın zaman işidir.

Türbenin ortasında, hafif güneye kaymış olarak yerleştirilen lahit tipi taş mezarın üzerinde ahşap bir kapak yer almaktadır (fot.13). Mezarın başucundaki, geç dönem özellikleri gösteren kitabesiz şahide, hazireden türbe içine taşınmış olmalıdır.

Yapıda bir inşa kitabesi yoktur ancak, 1943 yılında İzmir kitabeleriyle ilgili çalışmalar yapmış olan bir yerel tarihçi türbe girişi üzerinde yer alan üç satırlık bir kitabenin metnini vermiştir²⁶. “*Seyyid Mükremeddin Hazretlerinin Merkad-i şerifleridir sene 970/1562-63*” yazdığı belirtilen kitabenin bir inşa kitabesi mi yoksa sıradan bir levha mı olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz.

Bugün, bir hamam, bir aşevi, bir mescit ve bir türbeden oluşan yapılar topluluğu halk arasında “*Emir Sultan Türbesi*” olarak anılmaktadır²⁷. Emir Sultan’ın kimliği konusunda çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklarda, “Emir Sultan” adıyla anılan kişinin Gazi Umur Bey’in komutanlarından, İzmir ve çevresinin fethi sırasında yararlılıklar göstermiş Seyyid Mükremüddin²⁸ olduğu söylenmekte ve adına yaptırılan bir zaviyeden bahsedilmektedir²⁹. Zaviyenin Aydınogulları zamanından kaldığı, 920/1514-15’de berat verilen Seyyid Mükremun evladından Seyyid Yusuf’un yönetiminde bulunduğu ve XVI.

²⁶ Bilgi için bk. N.Ülker ve diğerleri, *İzmir’de Türk Mührü*, İzmir 2008, s.58.

²⁷ İzmir’de yayınlanmış olan “Sada-yı Hak ” isimli gazetenin 26 Mayıs 1337 (1921) tarihli sayısındaki bir yazıda buradan “Emir Sultan Rıfai Dergâhı”; Bursalı Mehmet Tahir bin Rıfâ’ın 1908 tarihli eserinde “Seyyid Mükremüddin” adıyla bahsedilmektedir. Ayrıca, Emir Sultan Türbesi önünde yer alan, şimdiki 955 sokak 1930’lu yıllara kadar kayıtlarda “Seydi Mükremiddin Sokağı” olarak geçmektedir. (Bu konuda bilgi için Bkz. İzmir Belediyesi İzmir Şehri Mahalle ve Sokak Numaraları Rehberi, s.153) Bu iki belge, “Emir Sultan” isminin 1920’li yıllarda kesin olarak kullanıldığını göstermektedir.

²⁸ “Seyyid Mükremüddin” adı çeşitli yayınlarda, “Seyyid Mükremiddin”, “Seydi Mükremeddin” gibi değişik şekillerde yazılmıştır.

²⁹ Bu konuda bilgi için bkz. T.Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir,1974, s.50; M.S. Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazası’nın Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 2000, s. 85.

yüzyılda geliri en fazla olan zaviyelerden biri olduğu söylenmektedir. İzmir'in güneyinde, İzmir -Aydın karayolu üzerinde bulunan bugünkü Gaziemir'in, İzmir'deki Seyyid Mükere müddin zaviyesine vakfedilmiş olmasından dolayı Seydiköy adıyla anıldığına dair belge ve bilgiler de, 16. yüzyıl başlarında burada bir zaviyenin varlığına işaret etmektedir³⁰. Nitekim, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine ait bir tahrir defterinde, Seydiköy'ün gelirinden 33.383 akçenin İzmir'deki zaviyenin giderlerini karşılamak üzere kullanıldığı belirtilmektedir³¹. Günümüze ulaşan gerek türbe, gerek aşevi ve mescidin her ne kadar geç dönem özellikleri gösterdiği tespit edilmiş olsa da, sonraki onarımlarda özelliklerini yitirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, zaviyeyi oluşturan dergah ve diğer binaların tamiri ile ilgili 10 Şevval 1299/25 Ağustos 1882 tarihli bir tezkire kaydı bilinmektedir. Bu kayıta, tamiratın *Hristo Kalfa* adlı bir kişi tarafından 28.000 kuruşa yapılacağı belirtilmektedir³².

Türbenin içinde parçalanmış halde ve bazı parçaları eksik bir kitabe vardır.. 2002 yılında hazirede bulunan ve parçaları türbeye taşınan kitabe bir onarım kitabesidir. Bugün tarih kısmı eksik olan kitabenin eski bir fotoğrafında 1300 tarihli olduğu görülebilmektedir³³ (fot.14). Kitabede verilen bilgilerden, harabe halinde olan dergahın *Sultan II. Abdülhamid'in Darü's-sa'ade Ağası Behram Ağa* tarafından 1300/1882-83 yılında yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır³⁴. Bu tarih M.Kütükoğlu'nun bir belgeden hareketle sözünü ettiği, Hristo Kalfa'nın yaptığı onarım tarihiyle de örtüşmektedir³⁵. Zaviyenin bir parçası olan türbenin de diğer yapılarla birlikte, söz konusu tarihte yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, türbenin bugünkü mimari özellikleri de bu tarihe uygundur.

Kitabede adı geçen postnişin *Şeyh Ali Baba* 1302 yılında vefat etmiştir ve mezarı hazirede 1 numaralı adada yer almaktadır³⁶.

³⁰ M.S. Kütükoğlu Yavuz Sultan Selim dönemine (1512-1520) ait olan bir belgeden hareketle Seydiköy'ün nüfus bilgilerini ve zaviyenin giderleri ile ilgili bir döküm de vermektedir. Bu konuda bilgi için bkz. M.S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.85 ve 222. Seydiköy'ün tarihi ve tarihi coğrafyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. E. Çokbankir, *Geçmişten Günümüze Seydiköy-Gaziemir*, İzmir 2001.

³¹ Bk. M.S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 85 ve 222.

³² Bilgi için bk. M.S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.222.

³³ Kitabeyle ilgili daha fazla bilgi ve çeşitli yorumlar için bk. M.O.Semerci, *Hazireler İzmir'in Osmanlı Eserleri I*, İzmir 2005, s.34,39.; Kitabenin eski fotoğrafı için bk. N.Ülker ve diğerleri, *a.g.e.*, s.54,57.

³⁴ Kitabenin tam metni için bk. Bk. N.Ülker ve diğerleri, *a.g.e.*, s.56,57.

³⁵ Bk. M.S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 85 ve 222.

³⁶ Bilgi için bk. N.Ülker ve diğerleri, *a.g.e.*, s.58.

İzmir'de Üç Türbe

Fot.7-Emir Sultan Zaviyesi. Doğudan genel görünüşü.

Fot.8-Emir Sultan Türbesi. Kuzey cephe.

Ertan Daş

Fot.9-Emir Sultan Türbesi. Güney doğu köşede yer alan devşirme taş.

Fot.10-Emir Sultan Türbesi. Kubbeye geçiş bölgesi.

Fot.11. Emir Sultan Türbesi. Kubbe göbeği.

İzmir'de Üç Türbe

Fot.12. Emir Sultan Türbesi.
Mihrap.

Fot.13. Emir Sultan Türbesi. Sanduka.

Gazi Han Abdülhamit'in afitab-ı re'feti	Ya	Hânkâh-ı kalb-i ekvâna verir feyz u kemâl
Bâ husûs Dartıssa'âde Ağası Behram Ağâ	Hazret-i	Hâfiz-ı Kur'ân-ı a'zâm hoşnihâd-ı hûb-ı hisâl
Nakd-ı lutf ve ref'eti mebzûl olubdur câbecâ	Pir	Eyleyüb tevfikine mazhar o Rabb- i lâyezâl
İşte ez cümle bu dergâh-ı ma'âli-i iktinâh	Şeyh	Bir harâbezâr olub olmuşdu çünkü pây mâl
Sâye-i şâhânede sarf-ı mesâ'i eyleyüb	Seyyid Ahmed	Oldu ta'miri müceddet kalmadı gerd ü melâl
Şeyh Ali Baba olub bu Hânkâhda post-nişin	Er-Rifâ'i	Devr eder pîr aşkına döndükçe rüz ü mâh ü sâl
Tarihin itmâm eder Tevfik Cemâlin noktası	Kaddese sırrehu'l- âla	Pek güzel ta'mir olub bu dergâh-ı âli bu sâl
1300		

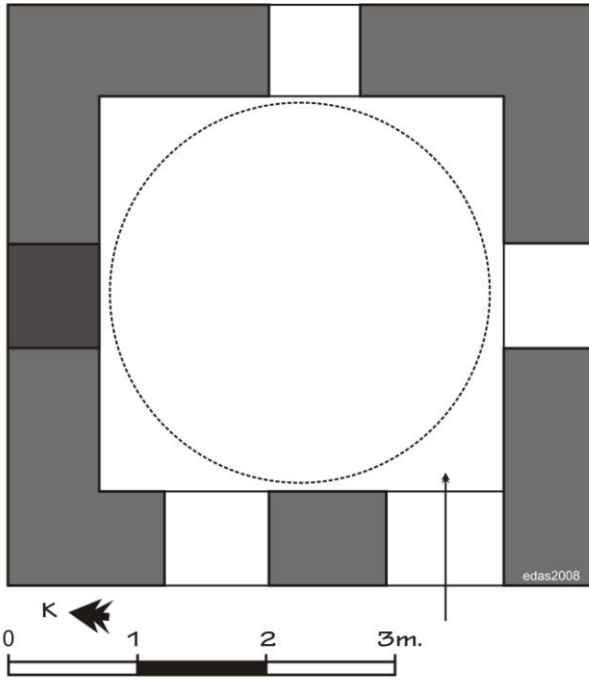

Fot.14-Emir Sultan Türbesi. Zaviye kitabesi.

3- İPLİKÇİ İSMAİL DEDE TÜRBEŞİ

İzmir ili Konak ilçesi Namazgah semtinde, Emir Sultan Türbesi'nin yaklaşık 50 metre kuzeybatısında, 956 sokakta yer almaktadır. Türbe'nin bulunduğu sokağın yakın zamana kadar *İplikçi İsmail Sokağı* olarak adlandırıldığı bilinmektedir³⁷.

Türbe duvarları, kasnak ve kubbe yakın zamanda çimentolu harçla içte ve dışta sıvanmıştır. Yer yer dökülen sıvalar arasından, duvarların devşirme bloklar ve kırma taşlarla inşa edildiği görülebilmektedir.

Şek.5-İplikçi İsmail Dede Türbesi. Plan. Kuzey cephe.

Türbenin doğu cephesi önünde yer alan küçük hazirede, çoğu büyük oranda toprağa gömülmüş olan sekiz mezar taşı vardır. Hazire, bir giriş ve bir penceresi bulunan yüksek bir duvarla çevrelenmiştir.

³⁷ *İzmir Belediyesi İzmir Şehri Mahalle ve Sokak Numaraları Rehberi*, s.153

Türbe, ortasında fiskiye havuzu bulunan avlunun etrafında sıralanmış bir mescit ve çaşıtlı mekanlardan oluşan bir mimari kuruluşun parçasıdır (fot.15). Bugün bir harabeye dönüşmüş durumdaki yapıların, zaviye/tekke/dergah türü bir örgütlenmeye hizmet eden bir kuruluşa ait olup olmadığının tespiti mümkün olmamıştır. Avlu etrafındaki mekanların mimari özellikleri yakın zamanda eklendiği izlenimi uyandırmaktadır. Türbenin güney duvarı ile mescidin bu cepheye bakan duvarı arasındaki bitişme çizgisi açık olarak izlenebilmektedir. Bu durum, mescit gibi diğer yapıların da sonradan inşa edildiği fikrini doğrulamaktadır.

Kare planlı türbenin üzeri, yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde sekizgen bir kasnağa oturan, yarım küre şekilli bir kubbe ile örtülüdür³⁸ (Şek.5). Kubbenin dış yüzeyi alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Gövde üst hizasında yer alan saçak tamamen yok olmuş, kasnak ile kubbe arasındaki, tek sıra tuğla ile oluşturulmuş kirpi saçak ise büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Doğu cephe, hazireyi çevreleyen yüksek duvarın güney yüzü üzerinde hazireye girişi sağlayan taş söveli, yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı yer almaktadır (fot.16, 17). Çevre sakinleri bu kısımda, vaktiyle bir çeşme olduğunu, çeşme aynasının tahrip olmasından sonra ortaya çıkan kemerli açıklığın hazireye girişi sağlayan bir kapıya dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Nitekim, bir insanın ancak eğilerek geçebileceği oldukça küçük boyutlu olan bu açıklık, çeşme aynasının yerleştirilebileceği bir niş için uygundur. Ayrıca, kemer ayaklarının iki yanında testi sekileri halen görülebilmekte,

Kuzey cephenin güney ucuna yerleştirilen türbe girişi dikdörtgen şekilli basit bir açıklıktan ibarettir (fot.18). Türbe bugün , biri güney, diğeri ise kuzey cephe üzerinde yer alan, dikdörtgen şekilli, basit iki pencere açıklığından ışık almaktadır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü olan türbenin, dışta olduğu gibi içte de duvarları sıvalıdır. Mahalle halkının verdiği bilgilere göre 1970'li yıllarda, içeride yer alan sanduka kaldırılmış ve kubbe içten ahşap bir tavanla kapatılarak bir konuta dönüştürülmüştür³⁹. Türbe içindeki nişler bu dönemde yapılan uygulamaların ürünüdür. Bugün, türbe ve çevresindeki diğer yapılar harabe halindedir (fot.19, 20).

Kübik bir gövde üzerine oturan bir kubbe ile örtülü *İplikçi İsmail Dede Türbesi*'ne benzer türbe örneklerine, Anadolu'da, Selçuklular döneminden başlayarak 20. yüzyıl başlarına kadar her dönemde rastlanmaktadır. Ancak, kubbe ile gövde arasında yer alan bir kasnağa sahip türbeler, XIV. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya

³⁸ Bilgi için bkz İ.Bilgin, "Bornova'nın Yayınlanmamış Dört Anıtı", *İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Dergisi*, S.11-12, İst. 1980, s.47.

³⁹ Gönüllü olarak türbenin bakım ve temizliğini üstlenen Fatma Yavaş adlı çevre sakini, bazıları hurafe olmakla beraber, ziyaretçilere türbeyle ilgili bilgiler aktarmaktadır. F.Yavaş, daha önce türbenin bakımını yapan kişinin sandukayı kaldırarak yapı ve çevresinde bazı inşaa faaliyetlerinde bulunduğunu ve kiraya verdiğini belirtmektedir. Alandaki yapıların bugünkü görünimleri bu savı destekler niteliktedir.

başlamıştır. İznik, *Kırkızlar Türbesi*⁴⁰ (14. yüzyıl ortaları), Polatlı/Ankara, *Hacı Tuğrul Kümbeti*⁴¹ (1390), Bursa, *Yıldırım Türbesi*⁴² (1406), Bursa, *Gülşah Hatun Türbesi*⁴³ (15. yüzyıl sonları), Bursa, *Şirin Hatun Türbesi*⁴⁴ (16. yüzyıl başları), Bursa, *Gülruh Hatun Türbesi*⁴⁵ (1526-27) ve İstanbul, *Sultan Ahmed Türbesi*⁴⁶ (1619) kübik gövdeli ve kubbesi çokgen bir kasnak üzerine oturan örneklerden bazılarıdır. Erken tarihli örneklerde, *Kırkızlar Türbesi*'nde olduğu gibi oldukça yüksek, Hacı Tuğrul Kümbeti'nde olduğu gibi nisbeten daha alçak boyutlu kasnaklara rastlanabilirken, 15. yüzyıl ortalarından itibaren, yüksek boyutlu kasnakların azalarak terkedildiği anlaşılmaktadır⁴⁷.

İplikçi İsmail Dede adıyla anılan kişinin kimliği hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadım. Yapının güneydoğu cephesinin önünde yer alan küçük haziredeki mezar taşı kitabeleri dışında inşa ya da onarım tarihi veren bir kitabe de yoktur. Mezar taşı kitabelerinden en eskisi 1129/1716–17 tarihlidir ve *Feyzullah Efendi* adlı bir kişiye aittir.⁴⁸ Hazirelerin genellikle cami, medrese gibi bir mimari kuruluşun çevresinde olduğu göz önüne alındığında, türbe söz konusu mezar taşından daha önce inşa edilmiş olmalıdır.

Bugünkü mimari özellikleri, inşa tarihi hakkında kesin bilgiler vermekten uzaktır. Türbenin en yakın benzeri yaklaşık 200 metre doğusunda bulunan Emir Sultan Türbesi'dir. İplikçi İsmail Dede Türbesi, Emir Sultan Türbesi'nin adeta küçültülmüş bir kopyası gibidir. Gerek malzeme kullanımı gerekse diğer mimari özellikleri açısından benzer olan bu iki yapının birbirine yakın tarihlerde inşa edilmiş ya da bugünkü şeklini almış olabileceği söylenebilir. Emir Sultan Türbesi'nin 1882-83 yılında, köklü bir onarım geçirerek bugünkü şeklini aldığı bilindiğine göre, İplikçi İsmail Dede Türbesi'nin ondan ve haziredeki mezar taşı üzerinde yazan 1716-17 yılından bir süre önce, muhtemelen 18.yy. başlarında inşa edilmiş olabileceği söylenebilir.

⁴⁰ Bilgi ve plan için bk. O.C.Tuncer, *Anadolu Kümbetleri II (Beylikler ve Osmanlı Dönemi)*, Ankara 1992, s.123-126; E.Daş, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri, İstanbul 2007*, s.25.

⁴¹ Bilgi ve plan için bk., O.C.Tuncer, *Anadolu Kümbetleri II*, s.25-29.

⁴² Bilgi ve plan için bk. H.Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s.55-57, şek.1; E.Daş, *a.g.e.*, s.61, şek.13.

⁴³ Bilgi için bk. H.Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri...*, s.92-93; E.Daş, *a.g.e.*, s.128.

⁴⁴ Bilgi ve plan için bk. *Osmanlı Hanedan Türbeleri...*, s. 108, şek.12.

⁴⁵ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.131-132, şek.18.

⁴⁶ Bilgi ve plan için bk. *ay.es.*, s.194, şek. 202.

⁴⁷ Türbelerde kasnak uygulamasının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bk. E.Daş, *a.g.e.*, s.325-330.

⁴⁸ Haziredeki bazı mezar taşı kitabelerinin metni için bk. Semerci, M.O., *a.g.e.*, s. 94.

Fot.15- İplikçi İsmail Dede Türbesi. Türbe girişinin açıldığı avlu.

Fot.16- İplikçi İsmail Dede Türbesi.Hazire girişi.

Fot.17- İplikçi İsmail Dede Türbesi. Doğu cephe ve hazire.

İzmir'de Üç Türbe

Fot.18- İplikçi İsmail Dede Türbesi.
Batı girişi.

Fot.19- İplikçi İsmail Dede Türbesi.
İçten görünüş.

Fot.20- İplikçi İsmail Dede Türbesi. Kubbe geçişi.

KAYNAKÇA

- Y. Akyurt, *İzmir Şehri Selçukiler ve Osmanlılar Devri Mebani ve Kitabeleri*, İzmir 1943.
- M. O. Arık, “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anatolia (Anadolu)*,S.11, Ankara 1969.
- T. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974
- İ. Bilgin, “Bornova’nın Yayınlanmamış Dört Anıtı”, *İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Dergisi*, S.11-12, İst. 1980.
- M. Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977.
- E. Çokbankir, *Geçmişten Günümüze Seydiköy-Gaziemir*, İzmir 2001.
- E. Daş, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul, 2007.
- E. Daş, *İzmir’de Taş Çiçekler*, İzmir, 2012.
- E. Daş, “İzmir Emir Sultan Zaviyesi 2007 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları” *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (15-17 Ekim 2008), İzmir 2010.
- E. Doğer, “Bornova’nın Kısa Tarihi”, *Tepekule Tarih Dergisi*, S.1, İzmir 2000.
- H. Mert, *Geçmişten Günümüze Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Bornova*, İzmir, 2008.
- M. S. Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazası’nın Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 2000.
- H. Önkal, *Tire Türbeleri*, Ankara 1991.
- H. Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.
- H. Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.
- M. O., Semerci, *Hazireler İzmir’in Osmanlı Eserleri I*, İzmir 2005.
- O. C., Tuncer, *Anadolu Kümbetleri I, Selçuklu Dönemi*, Ankara, 1986.
- O. C., Tuncer, *Anadolu Kümbetleri 2, Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara 1991.
- N. Ülker, *Ve Diğerleri, İzmir’de Türk Mührü*, İzmir 2008.
- N. Ülker, *Ve diğerleri, “İzmir’in ilk Fethinden Günümüze Yaşayan Hatıralarıyla Emir Sultan”*, *Tarih ve Toplum*, İzmir 2008.